

RAKVERE PÕHIKOOLI ÕPPEKAVA AINEKAVA

LOODUSÕPETUS

III KOOLIASTE

7.KLASS

Sissejuhatus

7. klassi loodusõpetuses jätkub loodusteadusliku ja tehnoloogiaalase kirjaoskuse kujundamine. Muutub objekti kirjeldamise iseloom. Kui I ja II kooliastme loodusõpetuses kirjeldati kehade ja nähtuste karakteristikuid kvalitatiivselt, siis III kooliastmes muutub kirjeldus valdavalt kvantitatiivseks. Seejuures ei tehta vahel elusa ja eluta looduse objektidel.

Õppimine toimub peamiselt praktilis-uurimusliku tegevuse kaudu klassiruumis või laiendatud õpikeskkonnas. Lisaks uurimuslikule tegevusele lahendatakse mitmesuguseid teoreetilisi ülesandeid, mis kindlustavad ka kõrgemat järku mõtlemisioskuste arengu. Kodused tööd on suunatud klassis õpitu kinnistamiseks ja klassis omandatud teadmuse rakendamiseks igapäevastes tegevustes.

Järgnevas õppeprotsessi kirjelduses on toodud ära teemade ajaline planeering, III kooliastme õpitulemused, lõiming teiste ainetega, metoodilised soovitusel, teema seos üldpädevuste arenguga, läbivate teemade arvestamine, õppe diferentseerimine ja hindamine. Seejärel on esitatud teemad detailsete õpitulemusega ning teema õpetamiseks vajaliku katsevahendid. Vajadusel on lisatud läbivate teemade rõhuasetused ja lõiming.

Teemade ajaline planeering

1. Sissejuhatus	1 tund
2. Kehade kvantitatiivne kirjeldamine	11–13 tundi
3. Ained ja segud	9–10 tundi
4. Liikumine ja jõud	13–14 tundi
5. Tahkis, vedelik, gaas	7–8 tundi
6. Mehaaniline töö ja energia	7–8 tundi
7. Soojusülekanne	9–10 tundi
8. Aine olekute muutumine	5–6 tundi

Kooliastme õpitulemused

III kooliastme õpitulemused kajastavad õpilase head saavutust.

Väärtused ja hoiakud

7. klassi õpilane

- 1) tunneb huvi loodusteaduste õppimise vastu, huvitub loodusteaduslikust ja tehnikaalasest karjäärist;
- 2) väärtustab uurimistegevust loodusnähtuste tundmaõppimisel;
- 3) usub oma võimetesse ning on enesekindel loodusnähtusi õppides;

- 4) väärtustab katsetamisel korda ja peab kinni kokkulepitud reeglitest, hoiab katsevahendeid.

Uurimisoskused

7. klassi õpilane

- 1) analüüsib situatsioonikirjeldust, teeb kindlaks probleemi või uurimisküsimuse ja sõnastab hüpoteesi;
- 2) koostab uurimisküsimusele vastava mudeli ja kavandab hüpoteesi kontrolliks katse;
- 3) teeb katseid, järgib juhendeid ja ohutusnõudeid, valib õigesti sobilikke mõõtevahendeid ning juhendub mõõtes mõõtevahendi käsitlemise reeglitest;
- 4) kannab katseandmed tabelisse, töötleb andmeid, esitab tulemused graafiliselt ning teeb järelduse hüpoteesi kehtivuse kohta;
- 5) tõlgendab tulemusi, kasutades matemaatikas ja teistes loodusainetes omandatud teadmisi.

Üldised loodusteaduslikud teadmised

7. klassi õpilane

- 1) kirjeldab kvantitatiivselt kehade omadusi ja nähtuste tunnuseid õpitud suuruste ning seoste järgi, kasutades teadussõnavara ja sümboleid;
- 2) analüüsib graafiliselt esitatud infot ning teeb järeldusi protsessi olemuse kohta;
- 3) seletab loodusnähtusi õpitud seaduspärasuste põhjal; rakendab omandatud teadmisi seadmete tööpõhimõtet seletades.

Lõiming

Sageli kurdavad õpetajad, et õpilane ei suuda teise õppeaine teadmust, nt matemaatikateadmisi, loodusõpetuses/füüsikas rakendada. Tõepoolest see ongi nii, sest õpilane ei oska/suuda ühes aines omandatud teadmisi teise ainesse üle kanda. Ülekannet tuleb õpetada. Õpetajate koostöös organiseeritakse tegevus, mis aitaks teadmisi üle kanda. Sellise tegevuse tagajärjeks on sisemine lõiming. Kooli õppekava koostamisel saab õpetatavaid teemasid võrrelda klassiti, lähtudes sisemise lõimingu võimalustest.

Lõiming matemaatikaga

Nõutavate õpitulemuste saavutamiseks on tähtis hea matemaatikateadmus ning õpetaja soodne tegutsemine matemaatika lõimimiseks loodusõpetusse, seda protsessi võiks nimetada „matemaatika kodustamiseks“. Matemaatikateadmiste rakendamine toimub kogu õppeaasta kestel, kuid väga intensiivselt just teemat „Kehade kvantitatiivne kirjeldamine“ õppides. Seepärast peab õpetaja olema eriti kannatlik ja õpilastundlik. Selle teema õppimise tulemusena ei saavutata nõutavaid õpitulemusi täiel määral, käsitus on õpilastele sedavõrd uudne. Tuleb aga arvestada, et mõõtmise mõiste, mõõtmisoskused, mõõtühikute teisenduse oskused, mõõtmistulemuste töötlemise ja esitlemise oskused ning objektide füüsikalise-matemaatilise mudeli konstrueerimise oskused täienevad kogu aine õppimise kestel.

Mõõtmist, mõõtühikuid ja nende teisendamist on matemaatikas õpitud I ja II kooliastmes. Oleks hea, kui 7. klassi matemaatikatunnis leitaks aega ja korrataks üle ühikute teisendamine.

Teatud ühikute teisendamine peaks jõudma automatismi tasemele: 1 m = 100 cm; 1 cm = 10 mm; 1 m = 1000 mm; 1 km = 1000 m; 1 kg = 1000 g; 1 h = 60 min; 1 min = 60 s; 1 h = 3600 s.

Ühikute teisendamisele peab tähelepanu pöörama kogu õppeaasta vältel. Võib koostada ka õpilase arengukava, kus on näha õpilase algetadmised ja -oskused, vajalik saavutus ning areng nt õppeveerandite lõikes.

Mõõtühik olgu väljakirjutatud kordajaga 1. Matemaatikas on kombeks kirjutada mõõtühikute lühendeid ilma arvuliste kordajateta, nt meeter kirjutatakse matemaatikas m, sentimeeter cm. Mõõtmine tähendab võrdlemist mõõtühikuga. Seega mõõtühik pole mitte „meeter“ vaid „üks meeter“. Siit ka lühend 1 m. Sellist tähistusviisi soosib ka asjaolu, et füüsikalisi suurusi tähistatakse samuti tähtedega, nt *m* on massi tähis. Trükikirjas kirjutatakse suuruste tähiseid kaldkirjas, kuid käsikirjaliselt pole „m“ mõõtühikuna ja „m“ massi tähisena eristatavad. Seega on vaja suuruste mõõtühikud kirjutada järjekindlalt kordajaga 1, nt 1 cm, 1 dm² jne.

Murrujoon tähendab jagamismärki. Praktika näitab, et matemaatikas pole kujunenud automatismi murrujoonega jagamisel ja vastava oskuse arengus tuleb loodusõpetuses jõuda automatismini.

Mõõtühikud kirjutame matemaatiliselt korrektselt. Õpitakse aine tihedust, selle ühikut $1 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$ ja kordseid ühikuid. Õpilastele tuleb teadvustada, et kriipsuke kahe ühiku vahel tähendab jagamismärki.

Keeluprintsiip. Mitte kirjutada ühikut kujul 1 kg/m^3 . Matemaatikas ei ole kaldkriipsul (/) jagamismärgi tähendust.

Aritmeetilise keskmise määramine. Loodusõpetuses määratakse katsetulemuste aritmeetiline keskmine. Üldjuhul ei valmista aritmeetilise keskmise arvutamine õpilastele raskusi, mõnede õpilaste puhul võib esineda operatsiooni automatiseerumist.

Taskuarvuti. Matemaatikas õpitakse tegema naturaalarvulisi tehteid taskuarvutiga. Loodusõpetuse praktilistes töodes saadavad mõõtmistulemused pole enamasti täisarvulised ja sellepärast on arvutamine taskuarvutiga vajalik. Et hoiduda telefonide kasutamisest arvutamiseks (et vältida nende ebaotstarbekat kasutamist) peaks loodusteaduste klassis olema mõned taskuarvutid.

Mõõtarvude ümardamine. Matemaatikas õpetatakse mõõtarvude ümardamist etteantud täpsuseni. Loodusteadustes sooritatakse mõõtmisi, kus mõõteriist võimaldab mõõta teatud kohtade arvuga. Lisaks õpitakse mõõtmistulemusi väljendama mõõtemääramatusega. Antud klassis ei pea õpilased mõõtemääramatust hindama, kuid

kasutavad etteantud mõõtemääramatust. See tähendab, et loodusõpetuses ja edaspidi füüsikas ümardatakse mõõtarve etteantud mõõtemääramatuse kaudu.

Arvutustulemuste ümardamine. Matemaatikas õpitakse arvutuste (ligikaudseid) tulemusi ümardama mõistlikult. Loodusteadustes kasutatakse reeglit: *arvutustulemused ei saa olla täpsemad, kui on lähteandmed.*

Lõiming geograafiaga

Mitmete õppeainete seosed geograafiaga on just 8. klassi geograafia kesksed, kuid esineb seoseid ka sama klassi piires. Geograafias kasutatakse vahemaade mõõtmisel keskmist sammu pikkust, loodusõpetuses määratakse keskmine sammu pikkus. See muidugi ei välista ka geograafias keskmise sammu pikkuse määramist, et oskus kinnistuks. Geograafia ja loodusõpetuse seos väljendub ka plaani koostamisel ning töös mõõtkavaga. Loodusõpetus aitab mõista, miks kivimid murenevad soojuspaisumise tõttu, miks esinevad maasisesed konvektsioonivoolud, miks laamad liiguvad. Juhul kui geograafia on kooli õppekavas terve õppeaasta vältel üks tund nädalas, õpitakse laamtektoonikat enne, kui see saab füüsikalise põhjenduse. Otstarbekas on loodusõpetuse õppimise ajal geograafias selle teema juurde tagasi pöörduda või annab geograafiaõpetaja loodusõpetuse õpetajale vajalikud materjalid.

Lõiming tehnoloogiaõppega

Koostöö tehnoloogiaõppega võiks toimuda vajalike esemete valmistamise näol. Teatavasti on koolidel puudu katsevahenditest. Päris mitmeid katsevahendeid saab valmistada tehnoloogiaõppe raames. Näiteks võib disainida ja valmistada kangkaalude mudeli, mõõteratta, dünamomeetri. Selliselt valmistatud katseseadme/mõõteriista mudelil on lisaks muule ka suur kasvatuslik väärtus.

Lõiming füüsika ja keemiaga

Kogu 7. klassi loodusõpetuse sisu ja õpitulemused on seotud füüsikaga. Osa sisu ja õpitulemusi puudutab otseselt keemiat, osa füüsikalist sisu ja õpitulemusi puudutab keemiat, näiteks aine tihedus.

Metoodikast

Õpetame uurimuslikult. Mis tahes tegevuse juures küsib mõtleval õpilane: „Miks ma seda tegema pean? Mida see mulle annab?“ Seepärast peab õpetaja igal hetkel olema valmis põhjendama tegevuse vajalikkust. Tegevuse vajalikkust saab põhjendada uurimisega – kõige lihtsam on püstitada õpilasele probleem, mille lahendamine viibki soovitud teadmiste mõtestamisele või konkreetse tegevusoperatsiooni sooritamisele.

Retsensioonis loodusteadusliku uurimismeetodi rakendamise kohta loodusvaldkonna ainetes kirjutab Toomas Tammaru, kes ei pea ennast küll vastava temaatika spetsialistiks, lihtsalt ja arusaadavalt loodusteaduslikust uurimismeetodist:

„0.1. Esiteks on teadusliku uurimismeetodi juures kriitiliseks selge **probleemipüstitus**: on vaja aru saada, mida uuritakse ja **miks**. Laias laastus võib

probleemipüstitusi jagada järgnevateks teadusliku „tõsiduse“ alusel järjestatud tüüpideks.

0.1.1. Huvitab konkreetne väärtus – arvvärtus omab tähtsust kui niisugune, nt veetase Emajões. Läheme ja mõõdame ära, hüpoteesi pole vaja.

0.1.2. Huvitab konkreetse olukorra selgitamine kasutada oleva üldise teadmise baasilt. Nii näiteks tahame teada, kas potis on sool või suhkur. Siin eeldame juba hüpoteeside olemasolu.

0.1.3. Huvitab ennustamine – sünteesime mõõdetud väärtusi ja oma arusaamist protsessi toimumisest, ennustamaks seni veel fikseerimata väärtusi. Nii näiteks ennustame ilma või inimtegevuse mõju koosluse mis iganes parameetrile.

0.1.4. Huvitab uue, seni mitte teada olnud üldise (teoreetilise) tähtsusega kirjeldava info hankimine looduse kohta.

0.1.5. huvitab teooria edasiviimine – edendame arusaamist seostest ja protsessidest looduses, tööhüpoteesid pole enam konkreetsed nagu punktis 0.1.2, vaid pigem abstraktsed teoreetilised väited.

0.2. Andmete kogumise osas võib välja pakkuda järgnevaid „tõsiduse“ alusel järjestatud tüüpe:

0.2.1. vaatlus ja kirjeldamine – vaatame ja paneme kirja;

0.2.2. mõõtmine;

0.2.3. katse – uuritava süsteemi eesmärgipärane manipulatiivne mõjutamine, uurimaks manipuleeritud faktori mõju. Erinevalt korrelatiivsest uurimusest võimaldab manipulatiivne uurimus tuvastada põhjuslikke seoseid.

0.3. Kui uurimustöö soovitud tulemuseks on midagi loogika poolest keerulisemat kui konkreetsed arvvärtused, tuleb andmetest teha sisulisi **järeldusi**, mis põhinevad **andmete analüüsil**. Siin on ülesanded järgmised:

0.3.1. paku välja väide (seletus vms), mis on kooskõlas nii andmete kui üldtunnustatud teooriaga;

0.3.2. näita, et alternatiivsed seletused seda ei ole;

0.3.3. alternatiivsete hüpoteeside võrdlevaks testimiseks on hea võrrelda nendest tuletatud ennustuste paikapidamist;

0.3.4. arusaamine sellest, et võib-olla tekib ajapikku hoopis uusi hüpoteese, mis andmeid paremini seletavad;

0.3.5. keerulisemal andmeanalüüsil on sageli vajalik **mudeli** koostamine.

0.4. Hindamaks varasema info usaldusväärsust, tuleb selle teaduslikkust hinnata vähemalt järgmistes punktides:

0.4.1. andmekogumise usaldatavus – mõõtmiste täpsus, võimalik süstemaatiline viga;

0.4.2. kas pakutav väide on kooskõlas 1) faktidega; 2) üldtunnustatud teooriaga;

0.4.3. et ega pole alternatiivset mõistlikku väidet, mis oleks andmetega sama heas kooskõlas?“

Ainekavas toodud praktilised tööd pole alati sõnastatud uurimuslikult. See aga ei tähenda, et juhendid ei võiks olla uurimuslikud. Praktilise töö „Pikkuse mõõtmine“ probleemiks võib olla näiteks inimese pikkuse ja sülla pikkuse võrdlemine (esineb arvamus, et inimese pikkus on võrdne tema sülla (käte siruulatus) pikkusega. Mõtlemise ergutamiseks püstitab

õpilane hüpoteesi, mis küll on pigem oletus: *arvamus, et inimese pikkus on võrdne tema sülla pikkusega tema jaoks kehtib/ei kehti*.

Nüüd mõõdetakse õpilaste pikkus, kusjuures mõõtemääramatust aitab hinnata õpetaja. Pikkust mõõdetakse küll võimalikult täpselt, kuid igal juhul esineb mitmeid mõõtemääramatuse allikaid. Mõõtemääramatuse allikaid analüüsid ja kokku võttes saab õpetaja öelda, et näiteks pikkuse mõõtemääramatus on $\pm 0,5$ cm. Seejärel mõõdavad õpilased sülla pikkust. Tavaliselt õpilased ei pea tähtsaks kordusmõõtmisi. Siinkohal on hea näidata kordusmõõtmiste vajalikkust. Esialgu ei tarvitse öelda, kui võrd on vaja pingutada käte sirutamisel. Seejärel arvatagu õpilased, kas teisel mõõtmisel saadakse sama tulemus. Võib anda vihjeid käte sirutamise vajalikkuse kohta. Paljude õpilaste korral selgub, et teine mõõtmistulemus ei lange esimesega kokku. Seejärel on õpilastel juba huvi teha kolmaski mõõtmine. Las nüüd õpilased sirutavad käsi laiali, nagu suudavad.

Saadud mõõtmistulemused kantakse tabelisse. Võib juhtuda, et selline tegevus on õpilastele uudne, seepärast peaks õpetaja kirjutama tahvlile näidistabelid ja näidistulemuste töötlemised. Andmete saamiseks võib õpetaja ise olla „katsejänes“, aga võib võtta ka mõne õpilase andmed. Rõhutada tuleb seejuures, et igal õpilasel on oma andmed ja tahvilt saab vaid juhiseid andmetöötamiseks (on selgunud, et õpilased püüavad tahvliandmeid oma vihikusse kirjutada). Aritmeetilise keskmise arvutamiseks anda arvutuseeskiri (valem). Mõõtmistulemuste suurim hälve aritmeetilisest keskmisest annab õpetajale võimaluse hinnata sülla mõõtemääramatust. Kuna mõõtemääramatuse kasutamine on õpilastele uudne, siis isegi kõige jõudsamate õpilaste korral ei ole otstarbekas nõuda neilt mõõtemääramatuse hindamist. Järgmine samm on mõõtemääramatusega tulemuste võrdlemine (pikkus \pm mõõtemääramatus ja sülla pikkus \pm mõõtemääramatus) ning oletuse kontrollimine. Käsitus on õpilastele esialgu väga uudne ja sellega harjumine võtab aega. Aeg ongi õppimiseks!

Mõõtemääramatuse sisseviimise põhjendus. Mõõtemääramatus iseloomustab mõõtmise kvaliteeti. Igal objekti arvulisel karakteristikul on *tõeline* ehk *tegelik väärtus*. Mõõtevahenditest ja mõõtjast tingituna hajuvad mõõtmistulemused tõelise väärtuse ümber. Tõelist väärtust mõõtmisega teada ei saa. Küll aga saab hinnata, kui suures vahemikus tõeline väärtus asub. Mida väiksem on see vahemik, seda kvaliteetsem on mõõtmine.

Seni on õpilased opereerinud täpsete või ümardatud arvudega. Kui inimese pikkuse ja sülla võrdlemise näites leiab õpilane, et tema pikkus on 166 cm ja tema süld keskmiselt 165,8 cm, siis teeb ta enamasti järelduse, et tema pikkus on suurem sülla pikkusest. Eeldusel, et õpilase pikkus on mõõdetud mõõtemääramatusega $\pm 0,5$ cm ja tema süld mõõtemääramatusega ± 1 cm saadakse mõõtmistulemused $(166,0 \pm 0,5)$ cm ja $(165,8 \pm 1,0)$ cm. Tulemuste kokkulangemise näitamiseks kantakse mõlemad suurused arvsirgele koos mõõtemääramatusega.

Kasutades mõõtemääramatust, ei pea õpetaja rääkima ebamäärast juttu mõõtmistulemuste ligikaudsusest. Mõõtmistulemuste võrdlemiseks on mõõtemääramatuse hindamine vajalik.

Ka on vaja mõõtemääramatust kasutada graafikute koostamisel. Mõõtmistulemuste hajumisel (teoreetilise mudeli järgi saadud täpsetest tulemusest) ei asu mõõtmispunktid

graafikul ühel sirgel (võrdelise sõltuvuse korral). Õpilased ühendavad need punktid sirgetega ja saavad murdjoone. (Õpetaja võib küll öelda, et looduse protsessid ei käi jõnka-jõnka, kuid pole ühtegi kriteeriumit, mille põhjal otsustada, kuidas sirge joon graafikule joonistada). Hinnatud mõõtemääramatuse korral kantakse graafikule „vearistid“ ja see annab võimaluse otsustada, kas mõõtmistulemusi saab lähendada võrdelisele sõltuvusele. Mõõtemääramatust hindab põhikoolis õpetaja ja annab selle väärtuse õpilastele andmetöötlusel ette.

Üldpädevuste arendamine

Loodusõpetuse teemade õppimine võimaldab arendada üldjoontes kõiki üldpädevusi.

Keelepädevust kujundab teabeallikatega töötamine ning kirjelduste ja iseloomustuste koostamine. Oma töö esitlemine ja põhjendamine annab esinemiskogemusi ning arendab väljendusoskust

Matemaatikapädevuse arendamiseks on vaja oskuslikult lõimida loodusõpetuse ja matemaatika mõisted ja oskused.

Enesemääratluspädevust ja õpipädevust arendavad uudne loodusobjektide kirjeldamine ning uurimine.

Suhtluspädevust arendavad füüsikalis-matemaatiline keelekasutus, uut liiki tekstide mõistmine ja kasutamine.

Ettevõtlikkuspädevust arendab uurimuslike tööde tegemine, kus püstitatakse uusi probleeme (hüpoteese), mis veenvalt ära põhjendatakse või ümber lükatakse.

Väärtuspädevust ja sotsiaalset pädevust arendab õpilaste ühine tegevus praktiliste tööde tegemisel.

Läbivate teemadega arvestamine

Elukestev õpe ja karjääri planeerimine: huvi tekitamine füüsika ja keemia suhtes, enda eelduste ja võimaluste olemasolu, et oma soove teostada, lõiming tehnoloogiaõppega.

Keskkond ja jätkusuutlik areng: õpitavad teadmised, oskused ja hoiakud loovad eeldused oma elukeskkonda vastutustundliku ning säästva suhtumise kujunemiseks ning eetiliste, moraalsete ja esteetiliste aspektide arvestamiseks igapäevaelu probleemide lahendamisel.

Teabekeskkond: meediaga seotud päevateemade arutelu tunnis aine kontekstis.

Tervis ja ohutus: ohutus katsetamisel, liikluses, tundmatute vedelike kasutamisel.

Tehnoloogia ja innovatsioon: lõiming tehnoloogiaõppega, tööde ja esitluste vormistamine arvutiga.

Väärtused ja kõlblus: erinevate seisukohtade võrdlemine ja oma seisukohtade põhjendamine, pidades silmas eelarvamusteta, taktitundelist, avatud ja lugupidavat suhtumist erinevatesse arusaamadesse.

Õppe diferentseerimine

Katsete ja uurimuslike tööde tegemine võimaldab õppetöös arvestada õpilaste individuaalsete iseärasustega. Klassis leidub alati õpilasi, kes suudavad oma uurimistöö teha valmis teistest kiiremini. Sellised õpilased võivad juhendada vähemvõimekamaid õpilasi. Juhendamine on õppeprotsessi osa.

Vähemvõimekatel õpilastel võtab oskuste omandamine rohkem aega kui teistel klassikaaslastel. Sageli on nende puhul tegemist metateadmiste vähese valdamisega (mõõtühikute teisendamisel peab teadma eesliite tähendust ja oskust seda teavet rakendada – nii lihtne see ongi). Nende puhul tuleks tähelepanu suunata tähtsamate oskuste arendamisele (mõõtühikute teisendamine, graafikute lugemine ja koostamine), ka võib nendele ette anda teatud fakte (näiteks mõõtühikute teisendamisel anda tabel eesliidete tähendusega). See väldiks mahajäämuse suurenemist ja annaks teatud määral ka eduelamust.

Õpilased vajavad ülesande lahendamiseks erineval määral aega. Tööjuhendid on vaja koostada nii, et juhendi lõpuülesanded on kasvava keerukusega ja sobivad edukamatele õpilastele. Selliseid ülesandeid ei tuleks eraldi välja tuua ega märgistada. (Sageli keelduvad küllaltki edukad õpilased tärniga tähistatud ülesannete lahendamisest, öeldes, et need on vabatahtlikud). Kui õpilasel jääb teatud arv selliseid ülesandeid lahendamata, siis nii jäägugi. Aeglasi, kuid võimekaid õpilasi võiks õpetaja julgustada neid ülesandeid kodus lahendama.

Keskendumisraskustega õpilased vajavad pidevat tähelepanu ja tagasisidet. Võimaluse korral võiks neile teha eraldi tööjuhendid, kus tööetapid sisaldaksid lühiajalisi tegevusi; ulatuslikumad ülesanded tuleks esitada selgepiiriliste etappidena, et iga osa tegemine annaks tunde millegi saavutamisest.

Hindamine

Hindamise eesmärk on toetada eelkõige õpilase arengut ja õpimotivatsiooni.

Kujundavalt hinnatakse õppe kestel toimuvat, selles keskendutakse eeskätt õpilase arengu võrdlemisele tema varasemate saavutustega, liikudes kokkuvõtva hindamise suunas; analüüsitakse õpilase teadmisi, oskusi, hoiakuid, väärtushinnanguid ja käitumist; antakse tagasisidet õpilase senistest tulemustest ning vajakajäämistest; motiveeritakse ja suunatakse õpilast edasisele õppimisele ning kavandatakse edasise õppimise eesmärgid ja teed. Tagasiside kirjeldab õigeaegselt ja võimalikult täpselt õpilase tugevaid külgi ja vajakajäämisi ning sisaldab ettepanekuid edaspidisteks tegevusteks, mis toetavad õpilase arengut.

Kujundavas hindamises on tähtis koht õpilase enesehinnangul. Õpilastele tuleb anda võimalus osaleda hindamise protsessis. See õpetab nii töid analüüsima kui väärtustama erinevaid lahendusi. Oluline on õpilase eneseanalüüsi toetada – uurida, mida õpilane tundis ja õppis, mida ta soovib järgmisel korral teha teisiti – eesmärgiga ergutada õpilase sisemist motivatsiooni. Õpetaja pööraku tähelepanu enesehinnangu adekvaatsusele. Lause „*Õpetaja, ma ei oska mitte midagi*“ viitab õpitud abitusel. See viitab sellele, et põhilised oskused on saavutamata.

Kujundava hindamise soodustamiseks peaks õpilane teadma, kuhu ta peab välja jõudma, millised oskused omandama. Vajalikud on näiteks mõõtühikute teisendamise oskus, graafikute lugemise ja konstrueerimise oskus. Oluliste oskuste arendamiseks võiks olla

õpilase arengukava, kus on fikseeritud lõppolukord ehk see, kuhu peab välja jõudma, algolukord ja vaheastmete diagnoosimise tulemused.

Kokkuvõtva hindamise korral võrreldakse õpilase õpitulemusi tema õppe aluseks olevas kooli ainekavas toodud oodatavate tulemustega. Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpitulemuste kontrollimise vormid peavad olema mitmekesised ning õpitulemustega vastavuses.

Uurimuslikke töid hinnates arvestatakse uurimisküsimuse ja hüpoteesi sõnastamise korrektsust, mudeli ning katse vastavust uurimisküsimusele ja hüpoteesile, katse tegemise korrektsust, mõõtmise täpsust, juhendi ja ohutusnõuete järgimist, tulemuste vormistamise õigsust ja korrektsust, hüpoteesi hindamist ning tulemuste tõlgendamist teoreetiliste teadmiste taustal.

Uurimuslikke töid hinnatakse küll kujundavalt, kuid aeg-ajalt on soovitatav teha kontrolltöid, milles on kas uurimusliku õppe elemendid või terviklik uurimus.

Käitumisele (nagu huvi tundmine, tähtsuse mõistmine, väärtustamine, vajaduste arvestamine ning käitumine laboratooriumis ja looduses) antakse hinnanguid.

Õpitulemused ja õppesisu

TEEMA 1. SISSEJUHATUS 1 TUND

Õpitulemused

Õpilane nimetab loodusteadusliku uurimismeetodi etappe.

Õppesisu

Loodusõpetuse koht teiste loodusainete hulgas. Loodusteaduslik uurimismeetod.

<p>Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus: Seostub mõõtmistega ja mõõtmistulemuste töötlemisega. Õpitavad oskused on edasisteks õpinguteks äärmised tähtsad, seepärast peaks kõik õpilased need omandama.</p>
<p>Õppesisu. Keha. Kehade omadusi. Mõõtmine. Mõõtemääramatus. Pikkuse, pindala ja ruumala mõõtmine. Kaalumine, mass. Aine tihedus. Näiteid kauguse mõõtmise kohta. Näiteid tihedusest põhjustatud nähtuste kohta.</p>
<p>Põhimõisted: mõõtmine, mõõtühik, mõõteriist, füüsikaline suurus, mõõtesilinder, pikkus, pindala, ruumala, mass, tihedus, gradueerimine.</p>
<p>Praktilised tööd ja IKT rakendamine:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pikkuse mõõtmine. 2. Korrapärase kujuga keha pindala ja ruumala määramine mõõtmiste ja arvutuste kaudu. 3. Mittekorrapärase kujuga keha pindala määramine ühikruudu meetodil. 4. Mõõtenõu gradueerimine. 5. Mittekorrapärase kujuga keha ruumala määramine sukeldusmeetodil. 6. Kaalumine (massi mõõtmine). 7. Aine tiheduse määramine.
<p>Õppetegevus ja metoodilised soovitusd: Selle teema õppimise tulemusena ei saavutata nõutavaid õpitulemusi täiel määral, käsitus on õpilastele sedavõrd uudne. Seepärast peab õpetaja olema eriti kannatlik ja õpilastundlik. Tuleb eeldada, et mõõtmise mõiste, mõõtmisoskused, mõõtühikute teisenduse oskused, mõõtmistulemuste töötlemise ja esitlemise oskused ning objektide füüsikalis-matemaatiline mudeli konstrueerimise oskused täienevad kogu kursuse kestel.</p>
<p>Õpitulemused: Õpilane</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) tunneb ära mõõtesilindri skaalalt mõõtühiku ja nimetab seda; 2) määrab mõõteriista skaala väiksema jaotise väärtuse; 3) võrdleb mõõtemääramatusega antud suurusi; 4) määrab risttahukakujulise keha ruumala ja keha tahu pindala mõõtmiste ja arvutuste abil; 5) mõõdab kujundi pindala ühikruudu meetodil; 6) mõõdab vedeliku ruumala mõõtesilindriga ja määrab keha ruumala sukeldusmeetodil; 7) teab eesliidete mega-, kilo-, senti- ja milli- tähendust; 8) teisendab pikkuse, pindala, ruumala, massi ja tiheduse ühikuid; 9) kaalub kehi (massi määramine); 10) määrab keha aine tihedust, kaaludes keha ja mõõtes keha ruumala; 11) leiab ainete tiheduse tabelist aine tiheduse; 12) tõlgendab aine tihedust mõõtühiku kaudu; 13) kirjutab lauseid füüsikaliste suuruste tähistega; 14) vormistab arvutusülesande lahenduse ja lahendab ülesande.
<p>Õppevahendid: katsevahendid kahe õpilase kohta: mõõtejoonlaud, mõõtesilinder (100 cm^3), ülevooluanum, erinevast ainest sama ruumalaga kehade komplekt, erinevast ainest sama massiga kehade komplekt; 10–12 õpilase kohta mõõdulint (10 m), kaal (nt elektriline kuni 200 g, täpsusega 0,1 g).</p>
<p>Lõiming: tehnoloogia: tehnoloogiaõppes võib kavandada ühise tööna kangkaalude mudeli valmistamist, mõõteratta valmistamist; geograafia: kui loodusõpetuses määravad õpilased</p>

sammupaari pikkuse, siis seda teadmist saab rakendada vahemaade hindamiseks; **matemaatika:** peaaegu kogu teema sisu on matemaatika rakendus loodusobjektidele ja suunatud objektidele füüsikalise-matemaatiliste mudelite loomiseks.

Teatud alateemad võimaldavad rakendada ajalise kooskõla põhimõtet. Ajaline kooskõlastamine eeldab loodusõpetuse ja matemaatikaõpetaja koostööd.

Matemaatikas käsitletakse I õppeveerandil naturaalarvulise astendajaga astet, kümne astmeid (negatiivset astet õpitakse 7. klassi viimases teemas), suurte arvude kirjutamist kümne astmete abil, täpseid ja ligikaudseid arve ning arvutustulemuste otstarbekohast ümardamist.

Loodusõpetuses kasutatakse pindala- ja ruumalaühikute teisendamisel arvu 10, 100, 1000 astendamist (ruut ja kuup). Loodusõpetuses kasutatakse mõõtmistulemuste esitamisel mõõtemääramatust (mõõtmisviga) ja mõõtmistulemuste ümardamisel lähtutakse mõõtemääramatusest.

Loodusõpetus	Matemaatika
Mõõtarvud koos mõõtemääramatusega.	Täpsed ja ligikaudsed arvud, arvutustulemuste otstarbekohas ümardamine.
Pindala ja ruumalaühikute teisendused.	Arvu kümne astmed.

TEEMA 3. AINED JA SEGUD

9–10 TUNDI

Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus:

Seostub eelkõige keemiaga. Teema tagab sidususe teemadega „Tahkis, vedelik, gaas“, „Soojusülekanne“, „Aine olekute muutumine“. Vajalikuks oskuseks on graafiku lugemise oskus.

Õppesisu: Ained ja materjalid, nende omadused. Ained koosnevad osakestest. Aatomi ja aatomituumade ehitus. Keemilised elemendid. Liht- ja lihtained: nt vesinik, hapnik, süsinik, vesi ja süsihappegaas ning nende sümbolid ja molekulivalemid. Keemiline reaktsioon – uute ainete tekke protsess. Puhas aine. Ainete segu. Segud ja lahused: õhk kui segu, segunevad ja mittesegunevad vedelikud, tahkete ja gaasiliste ainete lahustumine vedelikes. Segust või lahusest ainete eraldamine. Tutvustada kasutatavaid laborinõusid ja vajalikku ohutustehnikat.

Põhimõisted: aineosake, molekul, aatom, elektronkate, aatomituum, elektron, prooton, neutron, puhas aine, ainete segu, lahus, küllastunud lahus.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

1. Keemilise reaktsiooni tunnustega tutvumine vee elektrolüüsi kaudu.
2. Küllastunud lahuse valmistamine, segu lahutamine koostisosadeks.

Õppetegevus ja metoodilised soovitusd:

Küllastunud oleku mõistmiseks on vaja valmistada küllastunud lahus ja vaadelda selle aurumisel esinevat kristallide väljakristalliseerumist. Vasksulfaadi kristalliseerumise jälgimine on väga emotsionaalne ja tekitab õpilastes soovi ise kristalle kasvatada. Anda soovitusi, kust kodus katsetavad õpilased saavad vasksulfaati osta.

Õpitulemused:

Õpilane

- 1) soovib teha kodus katseid;
- 2) toob näiteid ainete omadustest;
- 3) teab, et aine koosneb osakestest, aatomitest või molekulidest ning molekulid koosnevad aatomitest;

4) kirjeldab aatomimudelit ja aatomituuma mudelit; 5) seostab aatomite ehitust perioodilisussüsteemiga; 6) kirjeldab küllastunud soolalahuse valmistamise katset; 7) määrab ainete lahustuvuse graafikul vajalikud karakteristikud; 8) kirjeldab soola tootmist soolajärve veest, kasutades küllastunud lahuse mõistet; 9) eristab puhtaid aineid ja segusid; 10) toob näiteid igapäevaelus kasutatavatest puhastest ainetest ja segudest; 11) teab vesiniku, hapniku, süsiniku sümbolit; 12) loeb õigesti keemiliste elementide sümboleid vee ja süsihappegaasi valemities; 13) koostab mõisteskeeme aine ehituse, lahustumise ja ainete puhastamise kohta.
Õppevahendid: Näitevahendid klassi kohta: soojendi – piirituslamp ja piiritus või elektripliit; materjalid – keedusool, vasksulfaat, filterpaber. Katsevahendid kahe õpilase kohta: mõõtesilinder (100 cm ³), kaal (nt elektriline kuni 200 g, täpsusega (lahutusvõimega) 0,1 g, 10–12 õpilase kohta), keeduklaas (100 ml ja 200 ml), rõngaga statiiv, lehter. Kauplustes on saadaval ka kaalud lahutusvõimega 1 g.
Lõiming: Geograafia: soolajärve tekkimise kliimaatilised tingimused. Läbivate teemadega „Keskkond ja jätkusuutlik areng“ ja „Tehnoloogia ja innovatsioon“ seostub eelkõige „Soola tootmine“. Läbiv teema „Tervis ja ohutus“ seostub kõikide katsetes kasutatud ainetega.

TEEMA 4. LIIKUMINE JA JÕUD

13–14 TUNDI

Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus: Kõikide järgnevate teemade käsitlemisel kasutatakse antud teemade mõisteid. Tähtsaks oskuseks on graafikute koostamise oskus.
Õppesisu: Nähtus. Nähtuste kvantitatiivne kirjeldamine. Mehaaniline liikumine. Ühtlane ja mitteühtlane liikumine. Graafik <i>st</i> -teljestikus. Jõud ja kehade liikumine. Raskusjõu ja massi seos. Põhjuse-tagajärje seos ja selle esitamine graafikul. Võrdeline sõltuvus matemaatikas ($y = ax$) ja loodusteadustes ($F = mg$). Dünamomeetri tööpõhimõte: vedru pikenemise ja jõu võrdelisus. Näiteid liikumise ja raskusjõuga seotud nähtuste kohta. Kehade elektriseerimine. Positiivne ja negatiivne elektrilaeng.
Põhimõisted: mehaaniline liikumine, trajektoor, tee pikkus, aeg, kiirus, keskmine kiirus, spidomeeter, jõud, dünamomeeter, raskusjõud, elektrilaeng, elektrijõud.
Praktilised tööd ja IKT rakendamine: <ol style="list-style-type: none"> 1. Reaktsiooniaja määramine. 2. Keha keskmise kiiruse määramine. 3. Dünamomeetri gradueerimine. 4. Raskusjõu ja massi seose uurimine. 5. Kehade elektriseerimine ja laetud kehade vastastikmõju.
Õppetegevus ja metoodilised soovitusd: Väga tähtis on graafikute koostamise oskuse kindel omandamine ja loodusteaduslike graafikute seostamine matemaatikas õpitavate graafikutega. Tihe side matemaatikaga nõuab õpetajate koostööd, vt lõiming matemaatikaga.

Õpitulemused:**Õpilane**

- 1) analüüsib mehaanilise liikumise definitsiooni;
- 2) toob näiteid mehaanilise liikumise kohta;
- 3) mõõdab läbitud tee pikkust;
- 4) teab keha kiiruse arvutamise eeskirja (valemit) või tuletab selle mõõtühiku kaudu;
- 5) määrab keha liikumise keskmist kiirust;
- 6) kirjeldab mehaanilist liikumist trajektoori ja kiiruse järgi;
- 7) teisendab aja, kiiruse ja jõu ühikuid (suuremast väiksemaks);
- 8) tõlgendab keha kiirust mõõtühiku kaudu (mida näitab);
- 9) teab kehale mõjuva raskusjõu arvutamise eeskirja (valemit);
- 10) teab teguri g väärtust maapinnal;
- 11) tõlgendab teguri g väärtust mõõtühiku kaudu (mida näitab);
- 12) mõõdab kehale mõjuvat raskusjõudu;
- 13) põhjendab raskusjõust põhjustatud nähtusi;
- 14) põhjendab keha liikumise kiiruse ja suuna muutumist jõu olemasoluga, toob näiteid igapäevaelust;
- 15) kirjutab lauseid füüsikaliste suuruste tähiste abil;
- 16) vormistab ja lahendab arvutus- ja graafilisi ülesandeid kiiruse, keskmise kiiruse, läbitud tee pikkuse ja raskusjõu arvutamiseks;
- 17) avaldab kiiruse ja raskusjõu valemist suurusi;
- 18) esitab tee pikkuse sõltuvuse ajast graafiliselt, eristades põhjuse-tagajärje seost;
- 19) nimetab mõõteriista kiiruse ja jõu mõõtmiseks;
- 20) kirjeldab vedru rolli dünamomeetris;
- 21) korraldab juhendi järgi katse ja konstrueerib vedru pikenemise matemaatilise mudeli;
- 22) näitab elektrijõu toimet katsega.

Õppevahendid: katsevahendid kahe õpilase kohta: stopper, mõõdulint, dünamomeeter (5 N), vedrude komplekt, koormiste komplekt, kaal, statiiv, vooluallikas (taskulambipatarei), taskulambipirn alusel, lüliti, juhtmed.

Lõiming:

Matemaatika: teema võimaldab rakendada ajalise kooskõla põhimõtet ja lõimida matemaatikas õpitavat võrdelist seost ja loodusõpetuses õpitavat võrdelist sõltuvust.

Loodusõpetus	Matemaatika
Raskusjõu sõltuvus keha massist, tegur g .	Sõltuvad ja sõltumatud muutujad.
Dünamomeetri gradueerimine.	Võrdeline sõltuvus, argument, funktsioon.

Tehnoloogia: ühine projekt – dünamomeetri mudeli valmistamine.

Ettevõtlikkuspädevust arendavad uurimuslike tööde tegemine, kus püstitatakse uusi probleeme (hüpoteese), mis veenvalt ära põhjendatakse või ümber lükatakse.
Läbivatest teemadest seostub siin liiklusteema („Tervis ja ohutus“).

TEEMA 5. TAHKIS, VEDELIK, GAAS**7–8 TUNDI****Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus:**

Aine olekute mõistmine on tähtis kõikides loodusainetes.
Õppesisu: Aine olekud. Aineosakeste liikumine – soojusliikumine. Ainete iseeneslik segunemine. Aineosakeste vastastikmõju. Soojuspaisumine. Temperatuuri mõõtmine. Soojuspaisumine ja aine tihedus. Soojuspaisumine ja loodusnähtused. Soojuspaisumise arvestamine tehnoloogias.
Põhimõisted: tahkis, vedelik, gaas, soojusliikumine, soojuspaisumine, termomeeter, temperatuuri püsipunkt, Celsiuse temperatuuriskaala.
Praktilised tööd ja IKT rakendamine: <ol style="list-style-type: none"> 1. Ainete iseenesliku segunemise uurimine. 2. Soojuspaisumise uurimine. Aine tiheduse muutumine soojuspaisumisel. 3. Termomeetri gradueerimine.
Õppetegevus ja metoodilised soovitus: Kuna aine sisemuses toimuvat ei saa otseselt vaadelda, siis on äärmiselt vajalik teha katseid ning tõlgendada katsetulemusi aine ehituse seisukohast; vastavate animatsioonide vaatamine.
Õpitulemused: Õpilane <ol style="list-style-type: none"> 1) nimetab tahkise, vedeliku ja gaasi kõige üldisemad omadused; 2) kirjeldab tahkise, vedeliku ja gaasi ehitust aineosakeste tasemel; 3) põhjendab aineosakeste liikumise, kohtkindluse ja osakeste vahel mõjuvate jõududega ainete väliseid omadusi: kuju säilivust, voolavust, lenduvust, kõvadust, soojuspaisumist; 4) põhjendab soojusliikumisega ainete iseeneslikku segunemist; 5) toob näiteid ainete iseenesliku segunemise kohta looduses; 6) põhjendab soojuspaisumist aineosakeste liikumise kiirenemisega soojendamisel; 7) toob näiteid soojuspaisumise rakenduste ja tähtsuse kohta looduses; seostab soojuspaisumist kivimite murenemisega looduses; 8) kirjeldab soojuspaisumise alusel töötava termomeetri tööpõhimõtet; 9) nimetab Celsiuse temperatuuriskaala püsipunktid; 10) põhjendab aine tiheduse muutumist soojuspaisumise tõttu; 11) toob näiteid soojuspaisumise arvestamise vajadusest ehituses ja tehnikas; 12) koostab tahkiste, vedelike ja gaaside kohta mõisteskeemi.
Õppevahendid: katsevahendid kahe õpilase kohta: termomeeter, statii, termomeeter gradueerimiseks; näitevahendid klassi kohta: peenikese kaelaga anum vedeliku soojuspaisumise katseteks, termobimetalli mudel.
Lõiming geograafiaga: kivimite murenemine soojuspaisumise tagajärjel.

TEEMA 6. MEHAANILINE TÖÖ JA ENERGIA

7–8 TUNDI

Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus: Energia mõiste on üks tähtsamaid mõisteid süsteemmõistelises mõtlemises. Seni on energia mõistet kasutatud tavamõistelise mõtlemise tähenduses. Selle teema õppimise tulemusena peaks kujunema energia kui teadusmõistelise mõtlemise mõiste. Järgmises teemas laieneb energia mõiste maht.
Õppesisu: Mehaaniline töö ja energia. Mehaanilise energia muundumine ja jäävus.
Põhimõisted: mehaaniline töö, mehaaniline energia, kineetiline energia, potentsiaalne energia.
Praktilised tööd ja IKT rakendamine: <ol style="list-style-type: none"> 1. Töö määramine trepist ülesminekul. 2. Kineetilise ja potentsiaalse energia määramine.

<p>Õppetegevus ja metoodilised soovitused:</p> <p>Energiat kui tavamõistelise mõtlemise mõistet on varasemas loodusõpetuses, teistes ainetes ja ka kõnekeeles laialdaselt pruugitud, nüüd tuleb sellest lähtuda, leida õpilase individuaalse tavamõiste <i>energia</i> ja teadusmõiste <i>energia</i> sarnasusi ja erisusi.</p>
<p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) huvitub tehnoloogilistest protsessidest ja soovib ise teha; 2) nimetab mehaanilise töö tunnused ja toob näiteid mehaanilise töö kohta; 3) teab mehaanilise töö arvutamise eeskirja (valemit); 4) nimetab töö ja energia ühiku, teisendab ühikuid; 5) teab, mida töö iseloomustab; 6) nimetab mehaanilise energia liigid; 7) toob näiteid mehaanilise energia muundumise kohta; 8) kirjutab lauseid füüsikaliste suuruste tähistega abil; 9) avaldab töö valemist tee pikkuse või jõu; 10) vormistab ja lahendab arvutusülesandeid töö ja energia arvutamiseks; 11) määrab katse põhjal tehtud töö ja keha(de) energia.
<p>Õppevahendid: katsevahendid kahe õpilase kohta: mõõdulint, dünamomeeter, koormiste komplekt, kaal, statiiv.</p>
<p>Lõiming:</p> <p>Energia mõiste seostub eelkõige läbiva teemaga „Keskkond ja jätkusuutlik areng“.</p>

TEEMA 7. SOOJUSÜLEKANNE

9–10 TUNDI

<p>Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus:</p> <p>Soojusülekanne on tähtis energia süsteemmõisteliseks kujundamiseks, aga samuti lõiminguks geograafiaga.</p>
<p>Õppesisu: Keha siseenergia. Soojuse eraldumine põlemisel. Aineosakeste soojusliikumise ja temperatuuri seos. Soojusülekande liigid: soojusjuhtivus, konvektsioon, soojuskiirgus. Soojuslik tasakaal. Päikesekiirgus. Õhutemperatuuri ööpäevase muutumise põhjused. Soojusülekanne looduses ja inimtegevuses.</p>
<p>Põhimõisted: keha siseenergia, põlemine, soojusülekanne, soojusjuhtivus, konvektsioon, soojuskiirgus, soojuslik tasakaal.</p>
<p>Praktilised tööd ja IKT rakendamine:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Soojuse eraldumine põlemisel. 2. Vee soojenemise uurimine. 3. Päikesekollektori mudeli ehitamine. 4. Õhutemperatuuri ööpäevane muutumine eri aastaaegadel (veebipõhine, ilmajaama andmete analüüs).
<p>Õppetegevus ja metoodilised soovitused:</p> <p>Teemaga seotud alateemasid on varasemas loodusõpetuses käsitletud. Peab aga arvestama, et unustamise tõttu on vastavad mõisted taandunud tavamõistelise mõtlemise tasemele. Kui õpetaja teab, milliseid katseid õpilased varasemas loodusõpetuses korraldasid (füüsikaõpetaja tavaliselt teab, milliseid katsevahendeid loodusõpetuse õpetaja füüsikakabinetist soovis), siis saab nende katsete abiga meelde tuletada varasemaid teadmisi. Kui õpetaja kasutas vaid õpikumaterjali, siis pole mõtet loota, et varem õpitu meenub.</p>

Õpitulemused:**Õpilane**

- 1) seostab aineosakeste liikumise ja vastastikmõju mehaanilise energiaga;
- 2) seostab aineosakeste soojusliikumist ja temperatuuri;
- 3) teab, et soojusülekande mõõduks on soojushulk;
- 4) kirjeldab soojusjuhtivust aineosakeste tasemel, toob näiteid soojusjuhtivuse ilmingutest looduses ja tehnikas;
- 5) toob näiteid konveksiooni ilmingutest looduses ja põhjendab konveksiooni aine tiheduse muutumisega soojuspaisumisel;
- 6) toob näiteid soojuskiirguse kohta;
- 7) nimetab soojusülekande liigid ja soojusülekande suuna, põhjendab soojuste kandumist ühelt kehalt teisele soojusjuhtivuse, konveksiooni ja kiirguse abil;
- 8) toob näiteid soojusülekande praktilise rakenduse ja esinemise kohta looduses;
- 9) toob näiteid soojusülekande soodustamisest ja vältimisest igapäevaelus ja tehnikas;
- 10) põhjendab energiasäästu vajadust ning toob näiteid soojuskao vähendamise võimaluste kohta;
- 11) toob näiteid soojusliku tasakaalu esinemisest;
- 12) põhjendab õhutemperatuuri ööpäevast muutust, võttes andmeid õhutemperatuuri muutumise graafikult;
- 13) toob näiteid päikesekiirguse kui alternatiivenergia kasutamisest.

Õppevahendid: katsevahendid kahe õpilase kohta: kalorimeeter, termomeeter, statiiv; näitevahendid klassi kohta: toru konveksiooni demonstreerimiseks, vahend soojusjuhtivuse demonstreerimiseks.

Lõiming:

Geograafia: Konveksioon atmosfääris ja Maa sisemuses – laamtektoonika alus. Päikesekiirgus ja maapinna ning õhu temperatuuri muutus ööpäeva kestel.

Läbivate teemadega „Keskond ja jätkusuutlik areng“ ja „Tehnoloogia ja innovatsioon“ seostub eelkõige päikesekiirguse kui alternatiivenergia kasutamine.

TEEMA 8. AINE OLEKUTE MUUTUMINE**5–6 TUNDI****Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus:**

Teema on oluline lõiminguks geograafiaga. Aine olekute muutumiste juures on tähtis energeetiline lähenemine, seega energia mõiste süsteemmõisteline kujunemine.

Õppesisu: Sulamine ja tahkumine. Aurumine ja kondenseerumine. Veeaur õhus. Küllastunud niiskus. Sublimeerumine ja härmastumine. Kaste, udu ja härmatis. Siseenergia muutumine aine oleku muutumisel. Vee paisumine külmumisel ja sellega seotud loodusnähtused.

Põhimõisted: sulamine, tahkumine, sulamistemperatuur, aurumine, keemine, keemistemperatuur, küllastunud olek, kondenseerumine, destilleerimine, sublimatsioon, härmastumine.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

1. Soojuse kulumine aine sulamiseks ja aurumiseks.
2. Keemise vaatlemine.

Õppetegevus ja metoodilised soovitused:

Aine sulamisel ja tahkumisel on mõttekas kasutada näiteks parafiini. Parfiini osas tuleb arvestada, et müügil olev parafiin on erinevate süsivesinikkude segu ja seetõttu puudub sellel kindel sulamistemperatuur.

Õpitulemused:**Õpilane**

- 1) teab aine sulamistemperatuuri tähendust;
- 2) teab, et aine sulamiseks kulub soojust ja aine tahkumisel vabaneb soojust, ning põhjendab seda aineosakeste sideme tugevuse muutumisega, toob näiteid soojuse neeldumise ning vabanemisega seotud nähtustest;
- 3) teab, et vee tahkumisel ruumala suureneb, ja toob näiteid selle tagajärgedest looduses ja tehnikas;
- 4) teab, et aine aurumiseks kulub soojust ja aine kondenseerumisel vabaneb soojust, ning põhjendab seda aineosakeste sidemete katkemise ja tekkimisega, toob näiteid soojuse neeldumise ning vabanemisega seotud nähtustest;
- 5) kirjeldab destilleeritud vee tootmise tehnoloogiat;
- 6) teab, et õhus on veeauru, õhk võib veeaurust küllastuda, veeaurust küllastunud õhu temperatuuri langemisel hakkab veeaur õhust eralduma, kondenseeruma või härmastuma, ja vabaneb soojust;
- 7) kirjeldab kaste, udu ja härmatise tekkimist aineosakeste tasemel;
- 8) koostab mõisteskeeme aine olekute muutumise kohta.

Õppevahendid: materjalidest parafiin; katsevahendid kahe õpilase kohta: katseklaas, kalorimeeter, termomeeter.

Lõiming geograafiaga: geograafias käsitletakse mineraalide tardumise mõistet. Tardumine eeldab mineraalide segu, mille tahkumistemperatuur on erinev. Näiteks magma koosneb erinevatest mineraalidest. Magma jahtumisel hakkavad esmalt tahkuma kõrgema sulamistemperatuuriga ained. Tekivad mõne millimeetri suurused kristallid. Mida madalmaks muutub magma temperatuur, seda rohkem aineid tahkub. Tardkivimi näiteks on graniit. Maa vahevöös esinev mass on pigem tardunud olekus. Teatud kohtades, kus esinevad konvektsioonivoolud, see mass liigub.